

CS. VARGA ISTVÁN

„Nyújts feléje védő kart”*

Emlékbeszéd a Magyar Kultúra Napján

I.

Öröm és megtiszteltetés, hogy a jeles, nemes Szabolcs-Szatmár-Bereg megye székházában, a Bessenyei Györgyről elnevezett Nagyteremben, a magyar kultúráról, *Himnuszunkról*, legszentebb nemzeti imádságunkról beszédet tarthatok. Öröm, hogy egy gondolatfűzérben arról is beszélhetek: a kultúra és a *Himnusz* miért lett lélekellátó erőforrásunk. Céлом, hogy megosszam azt az örömet, melyet a kutatás során kaptam, amely a szeretethez hasonlóan megosztva sokasodik. Ünnepségünk az ökumené szellemében és a „jó kedvvel, bőséggel” jegyében legyen lélekemelő, közös élmény!

Irodalmunkban emberség és magyarság dallama száll a legmagasabbra. A magyar irodalom azt a magyarságot képviseli, amelynek eszménye a humánus. A magyar kultúra, Kölcsey nemes kultusza igazságra és szeretetre építve képes lelki erőt adni, bennünket a kedélyállapot magas fokára emelni. „A nemzet midőn jeleseinek szobrot emel, magának állít emlékoszlopot s midőn elhunyt jeleseit tiszteli, magát teszi tiszteletre méltóvá.” Hiszem, ez az ünnepség – az „Itt az írás, forgassátok” jegyében – a táborhegyi örömhöz hasonló érzéssel ajándékoz meg bennünket: „Uram, jó nekünk itt lennünk!”

Az ökumené alapja a *Szentháromság Egy Isten*, a *Jézus-eszmény* és a *Szentírás*, amelyről Gárdonyi azt vallotta: „Ez a könyv a könyvek könyve (...) Isten szive dobog benne.” Protestánsok is ugyanazt a *Miatyánkot* imádkozzák, mint a katolikusok. A *Hiszkegyben* ők is azt vallják: „született Szűz Máriától”. Kölcsey nagy tisztelettel viszonyult nemcsak a protestáns felekezetekhez, hanem a katolikus hithez és valláshoz is.

Az ökumené célja a keresztények közötti, szellemi-lelki egységre (com+unióra) való törekvés. Kölcsey felülemelkedett a felekezeti megosztottságon, amint költőelődje, Zrínyi is, a *concordia Christiana* (*Keresztény egyetértés/harmónia*) szellemében. Közös szellemiségű és eredetű jelmondataink: Ora et labora – Orando et laborando; Áldás, békeesség! – Istennek dicsőség! Soli Deo Gloria – Egyedül Istené a dicsőség!

A *Himnuszban* az ökumené jele Hunyadi és Mátyás király néven nevezése, akiknek katolikus hitéhez nem fér kétség. A *Himnuszban* a keresztény felekezetek között lévő teológiai különbségek ellenére, a *Szentháromság Egy Isten* (*Trinitas Sancta*) kegyelméből, megvalósult a költői, szellemi-lelki egység és teljesség.

* A Magyar Kultúra Napján, 2022. január 21-én Nyíregyházán, a Megyeházán elhangzott ünnepi beszéd írásos szerkesztett változata.

II.

Radnóti-invokációval, „Emelj fel, emlék!”, idézem fel Csokonai Bessenyeivel való találkozását. Vitéz Mihály egyszer Debrecenből Pusztakovácsiba gyalogolt (ma Bakszeg, a Berettyó partján), hogy meglátogassa a birtokán gazdálkodó idős költőt, a „bihari remetét”. Már-már attól félt, hogy eltévedt, amikor a határban találkozott egy idős emberrel. Költőhöz illően, leoninus hexameterben szólította meg: „Hallja-e kend bácsi messzé van-e Pusztakovácsi?” A válasz leoninus pentameterben jött: „Menjen az úr szaporán, még ma eléri korán!” Csokonai lekapta süvegét, és felkiáltott: „Bessenyei!” Jött a válasz: „Csokonai!” És megölelték egymást.

Bessenyei *Magyarság* című röpirata nemzeti műveltségünk és önismeretünk része. Nyitányának első mondata megragadó konfesszió: „Valljuk meg, hogy nagyon megsűkülünk a magyarságba, melynek ugyan bőségébe soha nem voltunk.” Megállapítja: „Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem.”

Arisztotelész óta az *analógia* nagy tudomány. A nyelv jelentőségére analógiás bizonyíték *Sirák* könyvének igehelye: „Minden tervnek a szív a gyökere, négy ág hajt ki belőle: a jó és a gonosz, az élet és a halál, de valamennyi fölött a nyelv uralkodik.” (Sir. 37,17–18) Bessenyei konklúziója a jelenkorban is létfontosságú: „Mozgásba, tűzbe kell hozni a nemzet elméjét (...), még pedig a maga nyelvével...”

Csokonai népdalgyűjtői tevékenysége mintaadó biztatás volt Kölcsey számára, aki a *Nemzeti hagyományok* (1826) című tanulmányában a nemzeti irodalomról fejt ki gondolatait. A „hagyományok” fogalmán minden olyan irodalmi és történeti emléket ért, ami a nemzet régmúltjának kulturális emlékeit őrzi. Az ősi népköltészet a „nemzeti poézist” gazdagítja. Felismeri és kimondja: a népdalok és népmesék kultúránk más módon hozzáférhetetlen, ősi rétegét szükséges összegyűjteni és tanulmányozni: „Úgy vélem, hogy a való nemzeti poézis eredeti szikráját a köznépi dalokban kell nyomozni; szükség tehát, hogy pórdalainkra ily céllal vessünk tekintetet.”

A herderi jóslat, a „nemzethalál” félelme a korszak legjobbjaik tette sarkallta. Csokonai jeles elődök, köztük Bessenyei nyomán vallotta: „Írok a XX. vagy XXI. századnak, írok annak a kornak, amelyben a magyar vagy igazán magyar lesz, vagy igazán semmisenem.” A nemzeti létdilemma félelmét Kölcsey a *Zrínyi második énekében* fejezte ki: „És más hon áll a négy folyam partjára, / Más szózat és más keblü nép...”

Kölcsey öndefiníciója önmagáért beszél, „Büszke magyar vagyok én; keleten nőtt törzsöke fáznak”, és Ady vallomását asszociálja: „Én a jöhető veszedelemkor arra gondolnék, hogy a magyarság szükség és érték az emberiség s az emberiség csillagokhoz vezető útja számára.” (*Vallomás a patriotizmusról. Szabadgondolat 1913. október.*)

III.

A Magyar Kultúra Napján sarkalatos kérdés: *mi a kultúra?* – A kultúra genetikusan kötődik a *kultusz*hoz: az *Isten-kultusz*hoz, a szakralitáshoz. A kultúrába vetett hit egyént és közösséget megtartó szellemi-lelki erő. A magyar kultúra ezer év óta alapjaiban keresztény kultúra. Lényegéhez tartozik a megmaradásért folytatott, létfon-

tosságú küzdelem is. A kereszténység célja az örömhír hirdetése, de ahol megjelent, ott kultúrát teremtett. Szekularizált korunk a szakralitást tagadja, ma is palástolja, homályban hagyja.

A *kultúra* gyűjtőfogalom: a latin *colo, cultus* igéből ered. Jelentése: *művel, lakik, gondoskodik, ápol, díszít, nemesít, kiművel, tesz, készít, alkot, tisztel, nagyra becsül, imád, szentnek tart*. Fogalomköre mindent átfog, minden anyagi, szellemi, lelki értékalkotásra kiterjed. Három egymásra épülő terrénum: *agricultural/cultura agri*. A földművelés, a mezőgazdaság a nemzetgazdaság: az élet alapja. 2. A lélek művelése: *cultura animi*. 3. Az ember és közösség művelése: *cultura humani*.

Definíciókkal közelíthetünk a lényeghez. A *kultúra* fizikai, szellemi és morális létünk teljessége, több mint örökölhető tulajdonságaink, velünk született adottságaink és kifejlesztett képességeink összessége. Kós Károly szerint a *kultúra* a nemzet szellemi gerince, a nemzeti emlékezet meghatározó része. A *kultúra* több mint „művelt ész”, kitágítja, fényével beragyogja a bennünket körülvevő életteret, módot ad arra, hogy megláthassunk addig rejtett szépségeket és értékeket.

A szakralitás kérdésében tanúságtevő Ottlik Géza iránymutatása: „Ha műveinkben nincs benne Jézus, akkor semmi sincs benne” – „nem néven nevezve kell benne jelen lennie, hanem valóságosan. Ha Ő nem áradt bele a mégoly profán, világi jelentés mozzanatokból összerakott művembe – ha másként nem, hát, mint szomjúság, halhatatlan vágy, a szarvas kívánczossága a szép hűvös patakra – akkor nem hoztunk létre semmit.”

A *kultúra* a magyar *nemzet* fogalom gyémánttengelye. Babits: „Egy nemzet szava, a kultúrája. Ez az ősgyökerű tradíció és elmélkedés – Áldott, szép és boldog ritmusa a magyar léleknek.” *Eucharistia* című versében így fohászkodik: „örök / igazság és szent szeretet! / Oldozd meg a bilincseket / amikkel törzs és vér leköt, / hogy szellem és ne hús tegyen / magyarrá, s nőjünk ég felé, / testvér-népek közt...” A végkövetkeztetés: lélek és szellem tegyen bennünket magyarrá!

A *nemzeti kultúra* része mindaz az érték, amit magyar ember magyar szellemben alkotott. A *nemzet műveltségébe* azonban beletartozik az emberiség kultúrájából minden érték, amit megismertünk, megértettünk, magyarrá honosítottunk. Az idegen nyelveket ismerő Kölcsey a *megismerés: megértés: a megértés: szeretet* útját követte.

IV.

A görög *kalokagathia* a *szép*, a *jó* és az *igaz hármassága*, amely a keresztény felfogás szerint a *Szakrumból* ered. Ebben az ideálban az élet legmélyebb tartalmai tömörülnek. A *kalosz* (szép), az *agathosz* (jó, erényes, igaz) Babits *Örökkék ég a felhők mögött* hitvallása: „khalepa ta khalá – Ami szép, nehéz.”

Szent Ágoston regulájának intelme a lelki szépséget hangsúlyozza: „Legyetek a lelki szépség szerelmesei. Adja meg az Úr, hogy mindezt szerető gonddal tartsátok meg, (...) mint a kegyelem szabad gyermekei.” Villon: „szépség, igazság minden egy, belül.” Keats: „A Szép: igaz, s az Igaz: szép!” („Beauty is truth, truth beauty.”) Schiller: „Was wir als Schönheit hier empfunden, Wird einst als Wahrheit uns entgegengeh’n – Amit itt szépségnek érzünk, egy napon igazságként fog hozzánk jönni.”

Kazinczy írja 1810 júliusában: „a história bizonyítja, hogy ha valahol a *Jó* gyökeret vert, ott mindig a *Szép* készítette az utat.” Közismert József Attila *A Dunánál* című ódájának személyes vallomása: „Anyám szájából édes volt az étel, / apám szájából szép volt az igaz.” Az erkölcsi jóság és szépség együttesét és egységét jelölő fogalomhoz az igazság is hozzátartozik a görög esztétikában. A *szépség, jóság és igazság* biztosítja a mindenség, emberség meg- és fenntartó erejét. Ezek a tengelyfogalmak, reflektorszavak a Jézus-eszményben manifesztálódnak: „Via, Veritas et Vita – Út, Igazság és Élet.”

V.

Az *emberkép* a kultúra, benne az irodalom döntő jelentőségű ismérve. A *Genézis* ki mondja: Isten a Teremtő. Az ember és a természeti világ, az élőlények... az Ő alkotásai. Az embert a Mindenható a *saját képére és hasonlatosságára – ad imaginem et similitudinem* – alkotta. Az ember *Isten-képmás*, Jézus képmását hordozza. Méltósága ezért szent és sérthetetlen. Az ember: *személy, egyéniség* – individuum: oszthatatlan –, *öntudattal és szabad akarattal* rendelkezik. Magasztos jegyekkel van felékesítve: ésszel, akarattal, érzellemmel, lelkiismerettel és felelősségtudattal.

A görög *anthróposz* (π) jelentése felfelé néző: *ember*. (*Antr*: felfele; *horaó* alakváltó ige: nézek.) Aki felfele néz, felemeli fejét, a magasban kapcsolatot keres és talál a Végtelennel, lélekben a Mennyei Jeruzsálemmel. Az *ember* híres meghatározása az *Antigonéban* az *emberkép* költői megfogalmazása: „Sok van, mi csodálatos, / De az embernél nincs semmi csodálatosabb”. (Π π

π . *Antigoné*, 332–333) (Trencsényi-Waldapfel Imre fordítása.)

„A *deinosz/deína* (π /) többértelmű görög melléknév, pozitív és negatív fogalmi teljességet érzékeltet. Hasonló, mint a latinban a *sacer*, amely *szent*, ha az égiekre vonatkozik, és átkozott, ha az alvilágiakra. A *deinoszt* számos hazai és külhoni fordító *csodálatosnak* értelmezi, pedig *szörnyűt* is jelent. Ratkó József remek fordításában: „Sok szörnyű csodafajzat van, / s köztük az ember a legszörnyebb.”

Kölcseyről szólva *emberfogalom* helyett *emberképről* beszélhetünk. Az ember „isa pur es homou” – „szent por és hamu”. A vérral átitatott történelem bizonyítja: az ember képes a végtelen jóra, de a rosszra is. Vörösmartynál az ember „Ég és föld fia”, 1849-től „örült sár” – „Az emberfaj sárkányfog-vetemény”. Gárdonyi definíciója: „Agyagedénybe zárt Isten-sugár”, Móricz-könyvcím az ember definíciója: *Sárarany*.

VI.

Kölcsey szülőföldjének, felnevelő tájainak élményrétegei szorosan összefüggenek egymással. Szödemeter, Álmosd, Debrecen, Cseke bizonyítja: a földrajz térbeli történelem, a történelem pedig időbeli földrajz. A költő alma matere a Debreceni Református Kollégium, a „magyar Oxford”, melynek falán emléktábla hirdeti: „Egész Magyarországnak és Erdélységnek (...) világosító lámpása. Kölcsey Ferenc itt volt diák 1796–1809 között.”

A múltidézés oknyomozó kutatás. A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében varázsszóra ébred a múlt. Itt is *vannak vidékek, belső kis hazák*, szellemi provinciák. Rákóczi, Báthori, Perényi, Dobó, Kölcsey, Ady, Móricz, Németh László pátriája ez a trianoni országhatárral szétszabdalt, belső kishaza. Ady 1909-ben, *Móricz Zsigmond* című cikkében írta a *Nyugat*-ban: „Ez a tájék Magyarország dagasztó tekenője”. Esze Tamás kurucai Tarpán várták a Nagyságos Fejedelmet, a magyar szabadság és igazság vezérért. Sződemeteren, Álmosdon, Csekén Kölcsey előtt hajtunk fejet. A csekei temető csónakalakú fejfái a régmúltból üzennek. A magyar ember számára számos település nemcsak turistacélpont, hanem zarándokhely: a nemzeti kegyelet emlékhelye.

Kölcsey elkötelezettje volt szülőföldjének és népének. A lokálpatriotizmus, a hazam/hazám, a hazaszeretet forrása. Ezt bizonyítja Lévay József: „Szülőföldem szerelmében / A hazámat szeretem!” A *couleur locale* sződemeteri, álmosdi, csekei élménye versihető vonzerő. A nagybányai születésű Németh László szerint: „Ép lelki élet nincs szülőföld nélkül.”

Két hitelesítő Tamási-aranymorzsa: „A madárnak szárnya van (...) és szabadsága, az embernek pedig egyetlen szülőföldje és sok kötelessége.” „Az ember szíve szerint örökké odavaló, ahol született.” A szülőföld, a szülőhaza iránti szeretet a *táj*, a *természet* és az *ember*, az *anyaöl*, az *anyaföld* és az *anyanyelv* szeretetéből ered. A hely, ahol születtünk, felnőttünk: kötelez. A szülőföldszeretet egyetemes emberi érzés. Lokálpatrióta volt Szophoklész, Horatius, Dante, Shakespeare, Goethe, Tolsztoj, Arany János és sokan mások is.

Kölcsey megbecsült, kiváló közéleti emberként munkálkodott a közéletben, számos fórumon: őrzője, szószólója, elkötelezettje volt hazájának, a közjónak, szülőföldjének, református egyházának, a *szatmári adózó népnek* – magyaroknak és nem magyaroknak is. Tisztelte a tradíciót: értékeket tudatosít a *Nemzeti hagyományokban*. „Lássátok feleim” jegyében hirdeti a *Parainesis*-ben: „Mert tudd meg: a szóban – haza, foglaltatik az emberi szeretet és óhajlás tárgyainak egész öszvessége. Oltár, atyáid által istennek építve; ház, hol az élet első örömeit ízleled; föld, melynek gyümölcse feltáplált.”

Kölcsey utóéletének, kultuszának fényes irodalomtörténeti pillanata, amikor 1846 őszén Petőfi pár hétig Csekén lakott. Látta „Nyári napnak alkonyúlatánál” „a kanyargó Tiszát”, „Ott, hol a kis Túr siet beléje” Meg-meglátogatta „a szent sírt, melyben a legnemesebb szívek egyike hamvad.” Petőfi *Nagykárolyban* című versében arról a Kölcseyről szól, aki Szatmár megye országgyűlési képviselőjeként szemébe mondta hibáit a „sarába sülyvedt” úri nemzetnek.

VII.

Kölcseytől származik a magyar honvédség jelmondata: „A haza minden előtt!” (Patria ante omnia). A *Parainesis*-ben leszögezi: „Szeretni az emberiséget: ez minden nemes szívnek elengedhetetlen feltétele.” Okfejtése patriótaszemléletet tükröz: „Hol az ember, ki magát a föld minden országainak szentelni akarván, forró szenvedelmet hordozhatna irántok keblében? Leonidás csak egy Spártáért (...) Zrínyi csak egy Magyarországért halhatott meg. Nem kell erre hosszú bizonyítás; tekintsz szívedbe, s ott

leled a természettől vett tudományt, mely szerelmedet egy háznéphez s ennek körén túl egy hazához láncolja.”

A magyar sorskérdésre válaszol a kőszegi városkapu emléktáblája, amely Jurisics Miklós és védőinek dicső emlékét őrzi. Felirata azt tudatosítja, hogy a magyarságnak a művelt Nyugat Trianonnal köszönte meg a keresztény Európa védelmét, megmenetését.

Ottlík Géza *Iskola a határon* című regényében számvetést végez: „A mohácsi csata négyszázadik évfordulója közeledett éppen. Fura dolognak látszik talán vereséget megünnepelni, de hát aki a győzelmét ünnepelhette volna itt most, a hatalmas ottomán világbirodalom, már nem volt meg. A tatároknak is nyomuk veszett, sőt időközben, szinte a szemünk láttára, a szívós Habsburg császárságnak is. Megszoktuk hát, hogy egyedül ünnepelgessük vesztes nagy csatáinkat, melyeket túléltünk. Talán azt is megszoktuk, hogy a vereséget izgalmasabb, sűrűbb anyagból való és fontosabb dolognak tartjuk a győzelemnél – mindenesetre igazibb tulajdonunk.” Hozzátehetjük: hol van az a szovjet birodalom, amely 1945 után érdekszférájába vonta a közép-európai térséget, hazákat is.

Klebensberg Kuno szerint „A magyar a katasztrófák nemzete, s hogy ennek ellenére mégis életben maradt, ez főképpen megújítási képességének köszönhető.” Kultúránk nemzeti erőforrás: „Kell, hogy a magyar társadalom mindinkább tudatára ébredjen a kulturális energiák és akciók sorsdöntő jelentőségének. Ez nemcsak művészeti kérdés, hanem nemzeti kérdés is.” Emberség, magyarság, nemzet, nyelvi, kulturális identitás viszonylatára Tamási definíciója: „Aki embernek hitvány, magyarnak alkalmatlan.”

VIII.

Kölcsey életművében megtaláljuk azt a szellemi-lelki örökséget, melyet ismernünk, értenünk, őrizzünk, ápolnunk és mentenünk kell, ami a következő nemzedékek számára fontos: hitünk, kultúránk és magyarságunk. A felszemét elvesztő, fél-, majd teljes árva költő 1815–17-ben „iszonyú hánykódásban” élt. Részleges munkaképtelenséggel küzdött 1818–1823 között. Életére a „doleo ergo sum” volt jellemző. („Szenvedek, tehát vagyok. Illyés szerint: „Fájok, vagyok”). Szinte patográfusként rögzíti létállapotát: „Reggeltől más hajnalig szobámban járkáltam (volt egész év, hogy az udvarról nem mentem ki)”. A bibliai Jóbhoz hasonlóan végigjárta a *mysterium passionis* mélységeit: életét megszentelte.

Czeizel Endre genetikus orvos szerint Kölcseynél az öngyógyítás csodája történt. A gyógyulás csodájának a forrása azonban mélyebben van. Kölcsey műveiben teljesen benne él egész emberi sorsával. A gyógyulás csodájának nemcsak egyéni, lélektani, hanem hitbéli, keresztény magyarázata is van: a hit ereje és Isten végtelen jósága. A gyógyulás a szenvedés, az áldozathozatal, a lelki harc gyümölcse „ingyen kegyelemből”, a *kegyelem kegyelméből* született. *A Lélek ott fű, ahol akar – Spiritus flat, ubi vult.*

A szakrális dimenzió nélkül a művek értelmezéséből a lényegvész el. Korunk embere deszakralizálja önmagát, környezetét, az egész világot megfosztja vallási, spiri-

tuális tartalmáról. Pedig minden megújulásnak van, volt és lesz *hitbeli alapja, forrása*, háttere. Így volt ez Kölcsey életében, 1848/49-ben és 1956-ban is! A hit adja az egyénnek, életnek, világnak azt a lelki erőt, amely a dolgokat talpra-lábra állítja. Kölcsey a maga jelképi, biblikus világába mélyen beleágyazta a magyarság sorsának értelmezését. Vachott Sándor Kölcseyről 1847-ben írta: „A haza gyermekinek közös osztályrészül utánad / Szentelt fájdalomid végtelen árja maradt. / S valahányan e köz-kincsből örökölnék, egyenkint / A szeretett honnak hívei lesznek azok.”

Petőfi szerint a „titkokat tudó” „költő / Az istenség szent levele”. Kölcsey a csekei magányban a *Vanitatum vanitas* című versében (1823. február – április) azt írja: „Sem nem rossz az, sem nem jó: / Mind csak hiábavaló!” A létezés mélyéből kiemelkedve azonban kimondja a magyar reformkor szállóigévé lett szellemi stratégiáját: „Hass, alkoss, gyarapíts, s a haza fényre derül”. Imperatívusza az anyagi és a szellemi, a lelki javakra egyaránt vonatkozik. A gondolat ikerpárja: Széchenyi korparancsa: „Itt alkotni, teremteni kell!”

Ami pedig az írói és költői patográfiákat illeti: ma már kiváló orvostörténészek jóvoltából többet tudunk Arany János epeköveiről, a „kínok tövisében” élő Tompa Mihály szívbjáróról, Ady Endre „vérvirágos” betegségéről, Móra Ferenc „fejedelmi sárgaságáról”, Kosztolányi Inyrák okozta szájsebéről, Tóth Árpád végzetes tüdővészéről, Csáth Géza tragikus szenvedélybetegségéről, Karinthy szörnyű fejfájást okozó agydaganatáról, és másképpen látjuk és értékelhetjük Babits gégerák miatti elnémulásait is...

IX.

Illő és méltó, hogy érdemben szóljak *Himnuszunk* utóéletének néhány maradandó értékéről. Kölcsey és Erkel zseniális szimbiózisa a tehetség kegyelmének sorsajándéka: nyelvünk, nemzeti összetartozásunk, önazonosságunk egyik fő meghatározója. Államiságunk, nemzeti létünk felségjelvényei közül (Szent Korona, országzászló és -címer) leginkább *Himnuszunk* reprezentálja nemzetünk egységét, múltját, küldetésstudatát: jövőreményét. Tőkés László szerint „Textusát úgy kell olvasni, mint a *Szentírást*.” Barsi Balázs megállapítása: „A sokrétű, de csodálatosan egységes *Himnusz* az eljövendőkből is nemzetet, lelkeket összetartó erőközpont: Istentől jövő ajándék.”

Himnuszunkat már két legmagasabb földi, erkölcsi tekintély is a lehető legmagasabbra emelte. II. János Pál pápaként először 1991. augusztus 16-án ezekkel a szavakkal lépett magyar földre: „Isten, áldd meg a Magyarot!” Ferenc pápa elődjének minden magyar szívéhez szóló köszöntését tradícióként folytatta a Hősök terén, 2021. szeptember 12-én, az 52. Eucharisztikus Kongresszust megkoronázó szentmisén: „Veletek és értetek mondom” bevezetővel szintén magyarul idézte: »Isten, áldd meg a Magyarot!«”

X.

Az analógiás műértelmezésben összefüggések, dimenziók, revelációk, mélységek és magasságok nyílnak. Németh László szerint: „A mű sokszorosán rendezett élet (...)

Az alkotás elsősorban kompozíció.” A kompozícióban a részek egymáshoz és az egészhez való viszonya határozza meg a formát. (*Forma dat esse rei – a forma adja a dolog lényegét.*)

Kodály Zoltán Nádasi Alfonz bencés „lelki atyjával” (pater spiritualis) együtt a *Szentírást*, az egyházatyák műveit görögül és latinul olvasva-elmélkedve példaként idézte: „Componite mentes ad magnum virtutis opus – Komponáljátok meg lelketeket az erény nagy munkájához.” A lelkierő személyes elszántság, kitartás, amely lehetővé teszi a célok megvalósítását. A *compono* szótári jelentése: összeköt, alkot, költ – mindegyik az ember teljes odaadását követeli. Kodály a *komponista* szó jelentésbokrából is a lelki tulajdonságot kifejező jelentést választotta ki. A „Lelkierőt gyakorol”: az erényre készülés, az igazság mélyebb megismerése, akár tudományos, akár művészi igazságról legyen szó.

XI.

A keretes kompozíciójú *Himnusz* első szava: *Isten*. A megszólított: „Az Úr a mi igazságunk” (Jer. 23,6) *Isten* (Theosz–Deus) – az *Újszövetség* Istene: gondviselő és jóságos Atya: „Minden, ami van, az Ő teremő szavára lett és így az Ő szabad, személyes alkotása.” Isten a történelem ura, cselekvő irányítója. A *90. zsolttár* Isten örökkévalóságát zengi: „Mielőtt a hegyek lettek, a föld és a világ születtek, te öröktől fogva és mindörökké vagy, Isten.” Az *Újszövetség* az atyaságot tükröző ószövetségi képet az Isten végtelen jóságával, irgalmával, könyörületességével teljesíti ki.

A *Himnusz* kompozíciójában a *Miatyánk* mintakövető inspirációi erőteljesen érződnek. Első sora: „Isten, áldd meg a Magyart.” Komparatív, analógiás párhuzama: – „Mi Atyánk, szenteltesd meg a te neved.” – „Π μ μ” – „Pater noster sanctificetur nomen tuum”. A felszólító mód tiszteletteljes kérést tartalmaz. Az áldás összefoglaló neve mindannak a jónak, szépnek, igaznak, szentnek, amely egyéni, közösségi életünket, nemzeti létünket teljesebbé, jobbá, szebbé, boldogabbá teheti.

Az első és utolsó versszak tematikusan, verbálisan is szakrális, hálaadó és kérő imádság. Az áldás égi ajándék, lelki és testi erő. A nyitányt két hálaadó strófa követi, aztán négy versszakos bűnbánati vallomás. Kölcsey nagybetűvel írta – ránk maradt kézírata bizonyítja – a *Magyart*, amely Erkel megzenésített művének első, nyomtatott verziójában is *nagybetűvel* szerepel: a magyarság” egészére vonatkozik. Erkel szent korálokra emlékeztető zenéjében is az „a” névelő *kiemelő „unic”* funkciót tölt be.

A „Hajh, de bűneink miatt...” bűnbevallás. Következménye: „Szánd meg Isten a Magyart...” – A *Miatyánkban*: „és bocsásd meg vétkeinket...” („ μ μ ” – „et dimitte nobis debita nostra”.

Himnuszunk az Isten-dicséret hangján szól, amint a himnuszok, dicsőítő zsolttárok is. Szent Ágoston *Vallomások* című művében. *Isten* imádása – amint a *Tízparancsolatban* és Kölcsey *Parainesisében* is – az első helyre kerül. Elsőszámú nemzeti imádságunk óriási hatással volt és van a magyarság öntudatára, önismeretére, történelemszemléletére, etikai, mentális, emocionális beállítottságára, világképére. A *Himnusz* történelem értelmezése, „történelmi látomása” lezárt egy korszakot és előkészített egy másikat.

XII.

„Jó kedvvel, bőséggel” – Elsőként A. Molnár Ferenc bizonyította: a „Jó kedvvel, bőséggel” kulcsszavai többet jelentettek a régi magyarságban, mint a mai köztudatban. Ma a *jókedv* jelentése: örömteli, megelégedett kedélyállapot, vidám hangulat. Régen a *kegyelmet* is kifejezte. A „bőséggel” nemcsak az „anyagi jólét, gazdagság” kifejezése, hanem a szellemi-lelki „bőség” jelentését is tartalmazza.

„Nyújts feléje védő kart, / Ha küzd ellenséggel” sorpár értelme: áldás, bőség, *el-lenség*től *védettség*. A *védő kar* motívuma az *Ószövetség*ben gyakori. Átvitt értelemben az erő, a hatalom kifejezése: „kinyújtott karral” – „nagy erővel, hatalommal”. Nemcsak Hunyadi törökverő karját asszociálja, hanem a törvényhozó Szent István Jobbját, Szent László lovagkirály csatabárdot forgató, országát, népét megvédő, egyházát támogató, a magyar szüzet a lányrabló kuntól megmentő, alattvalóit törvényes útra vezető karját is.

A „Bal sors akit régen tép” a keretversszakokban hangzik fel, a vers egészében nyer teljes körű értelmet. A „Hozz rá víg esztendő...” hosszabb időre, az egész jövőre is vonatkozik. Ézsaiás ígérete: „Hirdetem az Úrnak kedves esztendejét”. A kegyelmi esztendő a búcsúnyerés éve, amikor a nép megújul, Isten Igéjét, erejét befogadja a győzedelmes szív.

Vannak, akik a szakralitást tagadják, vannak, akik *Himnuszunkat* pesszimistának tartják. A szakralitás a jellemzője a himnusz műfajának és nem a pesszimizmus. Minden nemzeti himnuszt megillet a tisztelet. Jozef Kajetán Tyl *Hol van hazám* kezdetű cseh himnusának nyitánya gondolaterősítő ismétléssel visszhangozza: „Kde domov můj, / Kde domov můj? – Hol van hazám, / hol van hazám?” – mégsem tartják pesszimistának.

A *Himnuszban* kiteljesedik a keresztény imádság lényege: dicséret, hálaadás, bűnbekelés, engesztelés, kérés. A „Haj, de bűneink miatt...” analógiája a gyónás keresztény bűnmegvallása: *mea culpa, mea maxima culpa*. Az engesztelés a hosszú szenvedéstörténet, amelyet Kölcsey négy versszakban részletez.

A *Himnusz* a *Miatyánk* legszentebb imaformulájához hasonlóan zárul, melynek mintaadó kérése-könyörgése a „bocsásd meg vétkeinket...” akklamáció, fel- és oda-kiáltás: „Kyrie eleison – Christe eleison – Domine, miserere – Uram, irgalmazz!” A bűnbánatnak Isten előtt egyéni (*irgalmazz nekem!*) és közösségi (*irgalmazz nekünk!*) formulája a hívő ember alapvető megnyilatkozása. Kölcsey a fináléban a „jókedv” és „bőség” áldása helyett a magyarságért – „kit vészek hányának” – az isteni irgalomért, szánalomért esdekel.

A „Szánd meg Isten a Magyart...” a „Hajh, de bűneink miatt...” bűnbevallásnak törvényszerű következménye. A *Miatyánk* záró kérésének jogosságát Márai Sándor is hangsúlyozza, mert ahhoz Isten kegyelme abszolút nélkülözhetetlen: „de szabadíts meg a gonosztól” – „ $\mu \quad \pi \quad \pi$ ” – „sed libera nos a malo”. Isten irgalma, gondviselése történelmünk, megmaradásunk záloga volt és maradt.

XIII.

Kölcsey sorsa, életműve, kiváltképpen *Himnusz*a és *Parainesis*e nem érthető istenhit nélkül. Mindkettő hitvallás Istenről, tanúságtétel a magyarságról. Mindezt a költő, a lírai én abban a hitben teszi: „Mebűnhödté már e nép / A múltat s jövődőt!” A *Himnusz* keretes remekmű, kompozíciója a magyarság Isten kegyelmébe foglalásának.

Kölcsey konkrétan csak egyetlen vétket emel ki a bűnök sorából, a legádázabbat, benne látja a bajok legfőbb okát. A nemzetárulás bűne égbe kiált, mert az ország, a magyarság romlását okozta: „Hányszor támadt tenfiad / Szép hazám kebledre, / S lettél magzatod miatt / Magzatod hamvvedre!”

Kölcsey Zrínyi bűn és bűnhődés szemléletét követi. A bűn következménye a tatárjárás, törökpusztítás, pártoskodás, belviszály, árulás önsorsrontó testvérharc: „Hányszor zengett ajkain / Ozmán vad népének / Vert hadunk csonthalmain / Győzedelmi ének!” A nemzeti egység hiánya végzetes, miatta szűnt meg a szuverén magyar államiság.

A *Himnusz* bűnbevallása eszmei-erkölcsi mintaadás Radnóti számára is, aki a 1944-ben, a II. világháború vézskorszakában írja: „Hisz bűnösök vagyunk mi, akár a többi nép...” Istenhez fohászodik: „Nagy szárnyadat borítsd ránk virrasztó éji felleg.”

Történelmi sorsanalógiaként idézem Németh László *Széchenyi* című drámájából a „legnagyobb magyar” válaszát: „Amelyik népnek ilyen a történelme, ott a Babarczyaknak el kell szaporodniuk. A tanulság minálunk mindig ez volt. Rákócziaknak, Hajnóczyaknak, Széchenyieknek: Rodostó, vérpad, bolondház. A Babarczyaknak létra a magasba...” Törvényszerű asszociáció: a haza megmentésére *Sub rosa* szervezkedők sorsáról írja Vas István a *Cambridge-i elégiában*: Patakon „ma is hirdeti / Császárhűséggel a fekete tinta: / „*Decapitato in Vienna.*” – (Lefejeztetett Bécsben, 1671. április 30.)

Himnuszunk a magyarság, a magyar nemzet sorsáról szól. *Nemzet* szavunk (*genus*) magyarul 1395 óta ismert, az állam és a lakosság szó a XIX. század közepe óta létezik. A *népnek* (*populus*) tartott lakosság *nemzetnek* tudta magát. Nagy Lajos oklevelében: *Hungaricae nationis regnum* – A magyar nemzet országalkirálysága szerepel. De amikor a főnemesek és idegenek nem *hazában*, *nemzetben*, nem *regnumban* gondolkodtak, amikor a nemzettudat nem volt számukra erkölcsi mozgatóerő, veszni hagyták az országot. Közben a tekintetek az Atlanti-óceán és az aranyat ontó Amerika felé fordultak. Arany János szavával szólva: „Változik a világ: gyengül, *ami erős / És erős lesz, ami gyenge volt azelőtt.*”

A Gondviselés csodája: miközben gyengült a *regnum* és az *egységes nemzettudat*, fogyott az országterület, a nemzeti kultúra, a nyelv, az irodalom, a zene stb. megtartó ereje nőtt. A nemzettudatot még sokáig ébren tartották a szájról szájra terjedő költészeti alkotások, fejből és szívből őrzött dalok, énekek... Tinódi legjobb tudása szerint a színigazat énekelte: „Se adományért, sem barátságért, sem félelemért hamisat bé nem írtam, az mi keveset írtam, igazat írtam.”

Mohács végzetes következménye: megszűnt az 541 évet élt középkori, szuverén Magyarországot: Magyar Királyság. Történelmi tény: a magyarság nemcsak önmaga meg-

maradásáért, hanem a nyugati kereszténységért is önfeláldozóan küzdött, bár számára ez a küzdelem legtöbbször nem hozott mást, mint vért, szenvedést, árulást és beháborút, miközben Velence, Franciaország – rendre kiegyezett az Oszmán Birodalommal.

A „Nem lelé / Honját a hazában...” tragikus mélypont. Bornemissza Péter tragikus kérdése reveláció a magyar létdilemmára: „Valljon s mikor leszön jó Budában lakásom!” Kölcsey a *Himnusz*ban lényegében ezt a sorsállapotot ismétli meg. Jánosi Zoltán szerint: ez a létkérdés voltaképpen irodalmunk alapállása, amelyre Tamási szálóigéje válaszol. „Miért vagyunk a világon?” – „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.”

XIV.

A *Himnusz* empatikus olvasója, befogadója az értéktelített régmúltból nemzeti katasztrófákon át jut el az értékveszejtő jelenbe. Kölcsey az érzelmi tetőpontra tragikus és fenséges képekben a rettenetet vetíti elénk: „Bércre hág és völgybe száll, / Bú s kétség mellette, / Vérözön lábainál, / S lángtenger felette.”

Kölcsey a pártviszályban, testvérharcban kiontott „rokonvéren” nemcsak Árpád és ivadékai véréért érti, hanem minden magyarét. Gondolatmenetébe beletartoznak a válásháborúk, honvédő és nemzeti szabadságküzdelmeink is 896-tól: 1456, 1848 és 1956 is. Hisszük, a magyarság sorsára, jövőjére is érvényes az igehely: „Mert csak én tudom, mi a tervem veletek – így szól az Úr –: jólétet és nem romlást tervezek, és reményteljes jövő az, amelyet nektek szánok.” (Jer. 20,11.)

Kölcsey haza- és igazságszeretete, sorsérzése mélyen rokon Bánk bánéval: „Csak egy nagy érzés éltetett / Sok gond és gyász alatt, / Hogy szent hazám és hős nevem / Szepőlőten megmarad. (...) Hazám, hazám, te mindenem! / Tudom, hogy életem neked köszönhetem. / Arany mezők, ezüst folyók, / Hős vértől ázottak, könnytől áradók.” Zrínyi, Kölcsey, Vörösmarty, ... olyan áldozatos hazaszeretetet képviselői, amelyről Szerb Antal ír: „A hazaszeretnek sok formája van, korok és egyéniségek szerint. Azonban a legkritkább és legelőkelőbb a misztikus hazaszeretet, melyben az ország szolgálata istentiszteletté szankcionalizálódik. A legszebb magyarok hazaszeretete ez, így Széchenyié is, amelynek mélységeibe az avatatlan sosem fog beletápní.”

XV.

A Magyar Kultúra Napja ünnep, amely a magyarság életerejét, szellemi képességét, művészetének nagyságát bizonyítja. Kölcsey Ferencben a Teremtő beteljesítette mindazt, amit Szödemeteren, Álmosdon, Debrecenben elkezdett. *Himnuszunk* a világ nemzeti himnuszai közt a legszakrálisabb és leghimnikusabb. A kivételes remekmű fölött a „halálnak és időnek nincsen hatalma”. Textusát értve, szent korálokra emlékeztető dallamát átélve, lélekisztító katarzis születik bennünk, és nemritkán könnycseppel megszentelt hálaérzés és jövőreménység is. Kölcsey lélekerősítő hagyatékát az utókornak újítva kell megőriznünk, élő-eleven örökséggé tennünk.

Nemcsak nyelvében, de szívében is él a nemzet. *Himnuszunk* közösségteremtő, a nemzetet hitében, kultúrájában, nyelvében is egyesítő ereje csodálatos: „Isten, áldd meg a Magyarat, / Jó kedvvel, bőséggel, (...) Szánd meg Isten a Magyarat (...) Nyújts feléje védő kart (...) Hozz rá víg esztendőt, / Megbűnhődte már e nép / A múltat s jövőndöt!”

Himnusz, a Magyar nép
divataros szaváiból.
Béke. Január. 22d.
1823

Isten áld meg a Magyarat
Jó kedvvel, bőséggel,
Nyújts feléje védő kart
Ha küzd ellenséggel,
Bal sora a kis négen táj
Hozz rá víg esztendőt,
Megbűnhődte már e nép
A múltat s jövőndöt!

Béinkes felhőzád
Karpát szent bér vére,
Albálád nyert szép harát
Benedekünak vére.
I merre dúgnak hajjai
Tiszának, Dunának
A topád hős magyarjai
Felvirágozának.

És Estünk Hunyag mezején
És kalaszt lengettel,

21/18

Takaj szőlőveszesején
Nektant cepegettéttel.
La szlonk gyaltban plántálád
Vad Török sáncára,
S nyújta Magyaré bér hadat
Bécsnek bűvöle vára.

Hajh, de bűncink miatt
Nyúló harag febledben,
I slorijéhd villámokat
Dörgő jellegedben,
Moss rabló Mongol nyilat
Lugattad felettünk,
Majd Töröktől rabigát
Vallainkra vettünk.

Hámpaar zengett ajkain
Oznan had néreket,
Verhadunk chonthalmain
Győzedelmi ével?
Hámpaar támadt tenfiad
Szép hazám febledre,
S létel magzatod miatt,
Magzatod hamvede?

A Himnusz kéziratából